

Araştırma Makalesi

Söylem Eylemi Belirler Mi?: *Narla İncire Gazel*'de Ekoeleştirel Söylem

Does Discourse Define the Action?: Ecocritical Discourse in Narla İncire Gazel

Emel ARAS¹

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Düzce Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, emelaras@duzce.edu.tr

Öz: Yirminci yüzyılla birlikte insanlığın yeni bir dönemecin eşiğinden geçtiği son derece açıktır. Gerek teknolojik ilerleme gerekse sosyal ve kültürel çözünme bağlamında değerlendirilsin bugünün dünyasında en fazla zarar gören alan, içinde var olduğumuz doğa ve onun tamamlayıcı unsurlarıdır. Bu durum, tüm alanlarda olduğu gibi sanat ve edebiyat çevreleri tarafından da anlamlandırılmaya çalışılmaktadır. Posthümanizm, transhümanizm, ekoeleştiri, ekofeminizm, hayvan çalışmaları gibi alanlar üzerinden anlaşılmaya çalışılan bu yeni dünya düzeninde edebiyat, kurgusal düzlemde söylem ve eylem ilişkisine odaklanır. Bu bağlamda edebiyat ve ekoloji ilişkisinden yola çıkan ekoeleştirel söylemin kaynakları ve bu yaklaşımı besleyen diğer yaklaşımlar çevre sorunlarının ele alınması noktasında öne çıkmaktadır. Ekoeleştiri üzerinden, içinde bulunulan dünya düzeninin sebep olduğu çevresel sorunların edebiyat düzleminde nasıl görüldüğünden hareketle insan merkezli eril dünyada doğaya ilişkin kalıpyargılara ve "sorunlara" odaklanılır. Bu çalışmada, Bilge Karasu'nun kendine has söylemiyle güçlendirdiği *Narla İncire Gazel* adlı eserine ekoeleştirel söylem bağlamında doğa-insan, insan-hayvan, insan-çevre ilişkilerine odaklanılarak söylemin ekoeleştirel yaklaşım bağlamında nerede durduğu tartışılmıştır. Karasu'nun ortaya koyduğu yaklaşımın esasen bugün ne derece anlamlı olduğu üzerinden hareketle, edebi metinlere yansıyan ekoeleştirel duyarlık etrafında bir değerlendirme alanı oluşturulmuştur. Edebi metnin taşıdığı söylem ve anlam yükünün belirli bir odağa yönelmesi dolayısıyla Karasu'nun bilinçli bir tavır geliştirdiği düşünülerek *Narla İncire Gazel* adlı eser, bu çalışmanın konusu olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ekoeleştirel Söylem, *Narla İncire Gazel*, Bilge Karasu, insan, çevre, hayvan.

Atıf: Aras E. (2025). "Söylem Eylemi Belirler Mi? Narla İncire Gazel'de Ekoeleştirel Söylem". *Edebî Eleştiri Dergisi*. 9(1): 127-136.

DOI: 10.31465/eeder.1595361

Geliş/Received: 03.12.2024

Kabul/Accepted: 17.02.2025

Yayın/Published: 23.03.2025

Abstract: It is very clear that humanity is at the edge of a new turning point in the 20th century. Both in the context of technological progress and social and cultural dissolution, the most damaged area in today's world is the nature we exist in and its complementary elements. This situation is tried to be understood by art and literature circles, as in all fields. In this new world order, which is tried to be understood through fields such as posthumanism, transhumanism, ecocriticism, ecofeminism and animal studies, literature focuses on the relationship between discourse and action on a fictional area. In this context, the sources of ecocritical discourse based on the relationship between literature and ecology and other approaches that nourish this approach come to the fore in addressing environmental problems. Through ecocriticism, it focuses on the "problems" related to nature in the human-centered masculine world, based on how the environmental problems caused by the current world order are seen on the literary level. This study, Bilge Karasu's work *Narla İncire Gazel*, which he strengthened with his unique discourse, will focus on nature-human, human-animal, human-environment relations in the context of ecocritical discourse, and where the discourse stands in the context of ecocritical approach will be discussed. Based on how meaningful the approach put forward by Karasu is today, an evaluation area has been created around the ecocritical sensitivity reflected in literary texts. The work called *Narla İncire Gazel* has been the subject of this study, considering that Karasu developed a conscious attitude because the discourse and semantic load of the literary text is directed to a certain focus.

Keywords: Ecocritical Discourse, *Narla İncire Gazel*, Bilge Karasu, human, environment, animal.

Giriş

Bilge Karasu kendine has dili ve söylem dünyasıyla edebiyatımızda önemli bir isimdir. Karasu'nun söylem dünyası mitler, imgeler, semboller ve arkaik öğeler üzerinden şekillenir. Yazar kimi zaman metnin içinden bakarak kimi zamansa metne belirli bir mesafede durarak anlatısını kurgular. Bu anlatım biçimi, kurgusal düzlemde bir değer oluşturduğu gibi kurgunun içinden, kurguya mesafeli bakan bu göz ile bir tür kapsayıcı bakış açısını öne çıkarır. Karasu, tür olarak da belirli bir alana sığmaz ve bu anlamda da özgün bir alana açılır. Eserleri, roman, şiir, tiyatro oyunu gibi çeşitli türlerin iç içe geçtiği yapılardan oluşur. Karasu'nun eserleri arasında önemli bir yeri olan *Narla İncire Gazel*'de de benzer bir söylem evreninin var olduğu görülmektedir. 1995 tarihli bu eser, giriş ve çıkış bölümleri dışında "Hayvanlar Kitapçığı", "Üç Tanımlık Ara Söz" ve "İnsanlar Kitabı" olmak üzere üç ana bölümden oluşmaktadır. Her bölüm kendi içinde değerlendirilebileceği gibi bazı açılardan bölümler arasında ortak noktalar olduğu da söylenebilir.

"Nar Kentinde bir incir buldum. Narı da inciri de, övmek isterim" (Karasu, 2016: 11) sözleriyle sonlanan "Giriş" bölümünde yazar, narın bereket sembolü olması sebebiyle dişil olanı, incirin ise eril olanı sembolize ettiğini belirtir ve girizgâhını bu temel bilgi üzerinden şekillendirir. Esasen burada varoluşun diyalektik temellerine bir göndermede bulunulur ve böylelikle doğanın ve insanın özüne işaret edilir. Dişil ve eril olanın dengeli bir biçimde övülmek istenmesi aralarında herhangi bir öncelik sonralık ilişkisi bulunmadığını ifade eder. Böylece esasen ekosistemde yer alan tüm varlıkların eşit bir var oluş hakkına sahip olduğu anlamı çıkarılabilir. Zira, ekoeleştirelin temel eleştiri noktası insan ve insan olmayan ikiliğine dayanır. Bu ikiliğin bir ötesi ise erkek ve erkek olmayandır. Anlatıcı dişil ve eril olan arasında bir eşitlik olduğunu belirterek bu iki cinsiyetin doğada belirli bir denge içerisinde var olması gerektiğine işaret eder.

Sonrasında başlayan *Hayvanlar Kitapçığı* ise insan merkezli dünyada hayvanların konumunu ele alması bakımından önem arz etmektedir. Anlatıcı bu bölümde, hayvanların yaşamının hiçe sayılmasına, insan yaşamının değersiz bir parçası olarak görülmelerine ve insanların kendi yaşamlarını dünyanın merkezine koymalarına yönelik eleştirilerini açıkça dile getirir. Kurgusal düzlemde gerçek dünyaya ait güncel bir soruna işaret edilmesi ve bu sorun karşısında nasıl bir duruş sergilenmesi gerektiğine yönelik üslubun tespit edilebilmesi adına söz konusu eser önemli bir konumda bulunmaktadır. Bu nedenle çalışmamızın ana eksenini oluşturan ekoeleştirel söylem bağlamında eserin ilk bölümü olan *Hayvanlar Kitapçığı* kısmının üzerinde özellikle durulacak ve diğer bölümlerde de bu söylemi destekleyen ifadelerle esere ilişkin bulgular ortaya koyulacaktır.

Narla İncire Gazel adlı eserin *Hayvanlar Kitapçığı* bölümünün her bir alt bölümüne sola yaslanmış epigraflara yer verilerek başlanır. Bu ifadeler kurguyu beslese de kurgudan ayrı bir söylem üzerinden şekillendirilmiştir. Anlatıcı içerikte yer verdiği meselelere ilişkin görüşlerini bu bölümlerde açıkça dile getirir. Anlatıcının bu ifadelerle bir çeşit üst kurmaca metni oluşturduğunu söylemek mümkündür. Böylelikle kurguda yer verilen içeriğe dair bir ana fikir sunması ve daha gerçekçi bir yerden yazılmış olmaları nedeniyle bu ifadeler okuru anlatıcının zihin dünyasına yaklaştırmaktadır. Bu vasıtaıyla, metinde her iki katman üzerinden doğa ve hayvan meselesine nasıl yaklaşıldığını görmek mümkündür. Anlatıcı hem gerçek dünyada gündelik yaşamın içerisinde ekoeleştirel meselelere bakış açısını ortaya koyar, hem de bu meselenin kurgusal olarak nasıl işlenebileceğine dair bir yol haritası sunar. Zira her epigraf, ana düşünce olması bakımından meselenin özüne işaret ederek anlatıcının varış noktasını belirler. Metnin içeriğine değinmeden evvel, bir söylem eleştirisi olarak ekoeleştiri kavramının ortaya çıkışına ve bu alanda çalışmalar yapan bilim insanlarının görüşlerine başvurularak bu görüşler üzerinden kurmaca metin içerisinde ekoeleştirel söylemi besleyen işaretler takip edilecektir. Böylece anlatıcının izlediği yol üzerinden

ortaya koyulan ekoeleştirel söyleme odaklanılarak kurmacanın gerçeklikle bağı doğrultusunda bir inceleme yürütülecektir.

1. Ekoeleştiriye Dair

Ekoeleştiri kavramını ilk kez kullanan Cheryll Glotfelty, bu alanın edebiyat ve fiziksel çevre arasındaki ilişkiye odaklandığını ifade eder ve insan üretimi olan kültürün fiziksel dünyayı etkilediğini ve aynı zamanda ondan etkilendiğini belirtir. (Glotfelty, Fromm, 1996: xviii, xxv). Bu nedenle, bir kültür edimi olarak edebiyat da doğrudan çevreyle/doğayla ilişkilidir. Beşeri bilimlerin de insana dair tüm alanları kapsadığı düşünüldüğünde her birinin bir diğeriyle ilişki içerisinde olduğu yadsınamaz. Bu bağlamda edebiyat da felsefe ile doğrudan bağlantılıdır. Bu ilişki doğrultusunda, Aydınlanma felsefesinin özellikle altını çizdiği akıl&duygu, doğa&kültür ikilikleri edebi metne de yansımaktadır. Bu diyalektik ilişkilerin arkasında ise Descartes’ın kartezyen felsefesi yatmaktadır. Bu anlayış, doğa ve kültür arasında kesin bir ayrıma giderek insan merkezci anlayışın da temelini oluşturmuştur. Doğa ve kültür ayrımı daha dar perspektifte de birçok ayrımı beraberinde getirir ve bunların hepsi bir bakımdan tahakküm ilişkileriyle alakalıdır: “Zihin ile beden, hayvan ile insan, organizma ile makine, kamusal ile özel, doğa ile kültür, erkekler ile kadınlar, ilkel ile uygar arasındaki ikiliklerin hepsi ideolojik bakımdan sorunludur” (Haraway, 2006: 33, 34). Haraway daha da özelleştirerek bu ikilikleri açıkça ortaya koyar: benlik/öteki, zihin/beden, kültür/doğa, erkek/kadın, uygar/ilkel, gerçeklik/görünüş, bütün/parça, fail/kaynak, yapan/yapılan, etkin/edilgin, doğru/yanlış, gerçek/yanılsama, tam/kısmi, Tanrı/insan (Haraway, 2006: 65). Bu durum, doğa ve kültür ayrımının daha özelde birçok farklı ayrımı getirdiğinin ve her bir ayrımın bir çeşit tahakküm kurma arzusu üzerinden şekillendiğinin göstergesidir. İnsanın kendi aklıyla kurguladığı kültür, içinden geldiği doğaya tahakküm kurarak onu baskılamayı amaçlar. Bu durum doğanın tahrip edilmesine ve insanın da kendi özünden uzaklaşmasına neden olur. Elbette doğa-kültür ikiliğinin ortaya çıkışının ardından onu besleyen bir diğer süreç küreselleşme ve ona bağlı olan kapitalist kültürdür. Bu vesileyle doğa ve onun tüm unsurları birer araç haline getirilerek kullanıma/tüketime açık hale getirilmiştir. Böylelikle bir kez daha insan yaşamı ve ona hizmet eden ötekiler olarak ortaya çıkan temel ayrım desteklenmiştir. Braidotti, kapitalizmin ileri biçimi ve ona bağlı gelişen biyogenetik teknolojilerin insan-sonrası biçimi sapkın bir biçime dönüştürdüğünü belirtir ve yeryüzünün de tamamen ticarileşen bir sistemin ana malzemesi hâline geldiğini belirtir (Braidotti, 2021: 18, 19). Bu durum da elbette, dilsel ve görsel göstergelerle desteklenen ve insanların zihinlerine hitap edilen bir imge dünyası kurgulanması üzerinden şekillenir. Sistem, kendi imge dizgesini oluşturarak buna uygun bir dil üretir ve böylelikle her şey sıradanlaştırılabilir.

Özellikle hayvanların insan yaşamına hizmet etmek adına birçok deneyde denek olarak kullanılması, hayvan bedenlerinin temelde et ve süt üreten birer makine olarak görülmesi ekoeleştirel açıdan problemlidir. Braidotti bu durumu izah ederken hayvanların “araçsallaştırılmasına” işaret eder ve onları, zoo-proletarya olarak nitelendirir. Bu şekilde hayvanların nesneleştirildiğine ve klasik özne yaklaşımı bağlamında özneye hizmet etmek üzere kullanılan birer endüstriyel kaynak olduklarını belirtir ve geçmişten bu yana ağır işlerde doğal köle ve lojistik destek olarak kullanıldıklarına işaret eder. (Braidotti, 2021: 94).

İçinde bulunulan dünya düzeni ise özellikle doğa ve doğaya ait unsurların tahribatı nedeniyle bir noktadan sonra sürdürülemez hâle gelmiştir. Bu aşamada ortaya çıkan ekoeleştirel söylemde, hayvan haklarını önceleyen yaklaşımlarda doğa ve kültürün iç içe geçtiği bütüncül bakış açısı esastır:

Hayvan haklarını savunan hareketler, insanın eşsizliğini akıldışı bir temelde inkara yeltenen politikalar gütmeyiz; bilakis, doğa ile kültür arasındaki bağın istenmeyecek bir şekilde koparılması karşısında hayvanlar ile insanlar arasında doğrudan bir temas kurulmasından yanadırlar (Haraway, 2006: 8).

Dolayısıyla insanın özne konumunu diğer canlılarla paylaşması gerektiği düşüncesi, insanı ikincil bir düzeye indirgemez, diğer canlılarla daha yakın ve empati odaklı bir anlayış oluşturulabilmesine imkân tanır.

Haraway ile benzer açıdan bakan Braidotti de hayvanlara ve esasen tüm diğer canlı türlerine daha bütüncül bir açıdan yaklaşılması gerektiğini belirtir. Böylelikle daha eşitlikçi bir dünya kurgusu ortaya çıkabilecek ve düzen düşüncesi tüm yaşam ortaklarıyla birlikte yeniden değerlendirilecektir:

Bu açıdan köpekleri, kedileri ve diğer koltuk yoldaşlarını, günümüzde sadece duygulanımsal olarak değil, aynı zamanda tabiri caizse organik olarak türlerini kapsayacak şekilde yeniden düşünmemiz gerekmektedir. Doğa-kültür bileşenleri olarak bu hayvanlar, siborg, yani karışım veya insan sonrası ilişkiselliğin doğrultusu olarak nitelenmektedir. (Braidotti, 2021: 98).

Braidotti'nin bu yaklaşımı, kendisinin de ifade ettiği üzere “yeni bir düşünme biçimi”ni zorunlu kılar. Zira, bugün hâkim olan söylem ve imgelem dünyası üzerinden yeni bir düşünme biçiminin kurgulanabilmesine imkân bulunmamaktadır. Yeni bir düşünme biçimi, zorunlu olarak yeni söylem biçimlerini, dilsel kullanımları ve imge dizgelerini ortaya çıkarmayı gerektirir.

Elbette bu bütüncül bakış açısı yeni bir özne tanımını da zorunlu kılar. Aydınlanmanın akılcı felsefesinin ortaya koyduğu eril-akıllı öznenin yerini daha kapsayıcı bir özne tanımının alması gerekmektedir. Zira aydınlanma öznesi, eril ve akıllı olmayan dışındaki tüm canlıları dışarıda bırakır. Buna göre, türsel ortaklığa rağmen kadınlar, sonrasında ise hayvan ve bitki türleri olmak üzere ekosistemde varlık gösteren tüm canlıların göz ardı edildiği özne tarifi değişir: “Özneyi, insanı, genetik komşularımız olan hayvanları ve bütünüyle yeryüzünü kapsayan transversal bir teşekkül olarak görmeli ve bunu da anlaşılabilir bir dilde gerçekleştirmeliyiz” (Braidotti, 2021: 108).

Burada işaret edilen “bütünlük” meselesine ekoeleştirinin de bir parçası olarak düşünebileceğimiz posthümanist çerçeveden bakacak olursak, son anlamına gelen “post” önekinin esasen insanlığın sonunu işaret etmediği daha kapsayıcı bir anlayışa işaret ettiği söylenebilir. Başak Ağın'ın Hayles'in “posthuman” tanımından yola çıkarak izah ettiği posthümanizm anlayışı şu şekilde tanımlanmıştır:

Buradaki son, tüm insan türünün yeryüzünden silinmesi ve yok olması ya da distopik bir dünya hayali değildir. Aksine, dünyadaki tüm canlıların ve cansız olarak varsaydığımız varlıklarla birlikte insanın kümülatif bir bütün olduğunu, tüm bu varlıkların da, karşılıklı etkileşimlerinin dinamik ağlarla dünyanın ve evrenin süregelen ‘oluş’una eşit oranda katkıda bulunduklarını ifade etmektedir (Ağın, 2020: 30).

Burada işaret edilen bütünlük düşüncesi adil ve dengeli bir hak gözetimi yaklaşımından hareket eder. Braidotti de öznenin kapsayıcılığını izah ederken çoğulcu bir bakış açısı üzerinden kendi yaklaşımını kurgular ve esasen tüm canlı türlerini bir arada düşünmemiz gerektiğine işaret eder:

Bu esasen, öznenin ne hükmettiği ne de sahip olduğu, her daim bir topluluk, sürü, grup veya yığın içerisinde işgal etmekle, katetmekle yetindiği ortak bir yaşam-mekân dahilinde hareket halindeki bir öbeleşmedir. İnsan sonrası kuram için özne, insan-olmayan (hayvan, bitki, virüs) ağına tamamen karışmış, ona içkin transversal bir teşekküldür. Zoe-merkezli bedenli özne, kendisini çevre veya eko-başkalarından başlayarak, teknolojik tertibat da dahil olmak üzere, başkalarından ibaret bir çeşitliliğe karşılıklı bağlayan bulaşıcı/ viral ilişkisel bağlantılarla çevrilidir. (Braidotti, 2021: 243).

Dolayısıyla “özne” kavramının dönüşümü ve kazandığı bu yeni anlam hem ekoeleştiri hem de yeni dünya düzeni açısından anlamlıdır. Bu yaklaşımla, klasik anlamda öznenin yaşamın kurucusu olma rolünden uzaklaştığı ve daha ziyade onun bir ortağı haline geldiği söylenebilir. Böylelikle Aydınlanma’nın işaret ettiği eril-akılsal öznenin dışarıda bıraktığı tüm diğer türler bu yeni özne anlayışının kurucu unsurları arasında olmalı ve kendi anlamlarını bu yeni “özne” anlayışına dahil etmelidirler.

2. Söylem Eylemi Belirler mi?: *Narla İncire Gazel’de Ekoeleştirel Söylem*

Bu çalışma, “söylem eylemi belirler mi?” sorusundan hareketle ortaya çıkmış ve ekoeleştirel söylemin içinde yaşadığımız dünyayla olan doğrudan bağlantısı üzerinden yola çıkmıştır. Elbette yazın türlerinin tamamı insan yaşamı ve onu çevreleyen unsurlarla bir biçimde ilişki içindedir; fakat, içinde yaşadığımız dünyanın giderek yaşanmaz hale gelmesi, ekosistem üzerindeki tahribat, doğa ve insan arasındaki uyumun uyumsuzluğa dönüşmesi nedenleriyle ekoeleştirel söylemin yazın içerisinde yer bulması önemli bir durumdur. *Narla İncire Gazel* adlı eserde anlatıcı, okura bir “hatırlatma” yapma, onu tekrar doğa ile uyum içinde yaşayan bir canlıya dönüştürme arzusundadır. Bu çağrı elbette okurun alımlaması yahut bakış açısıyla birlikte anlam kazanır; fakat, genel olarak Bilge Karasu söylemi, eylemi belirleme, ona yön verme arzusundadır. Karasu, söylemin, yazın yapısının yaşamla kurduğu güçlü bağa işaret ederek şunu söyler: “Yazın yapısı – bir daha söylüyorum şimdi – dünyaya, yaşama, dilin içinden bakmağa bir çağrıdır. Her pencere gibi de, belli bir açıdan, belli bir biçimde bakmağı önermektedir. Öneriler de, bildiğiniz gibi, kabul edilebilir, reddedilebilir” (Karasu, 2022: 56).

Bu ifadeler, anlatıcının belirli konulara bilinçli olarak yöneldiğini ve böylece söylemin eylemi belirleme noktasında itici bir güç olduğunu düşündürür. Karasu birçok eserinde insanın varoluşundan beri doğayla, hayvanlarla ve diğer ekolojik unsurlarla kurduğu bağlara ve bu bağlara odaklanan mitik hikâyelere işaret eder. *Narla İncire Gazel*, *Uzun Sürmüş Bir Günün Akşamı*, *Göçmüş Kediler Bahçesi*, *Troya’da Ölüm Vardı* gibi eserleri özellikle bu duruma örnek teşkil eder. Karasu inşa ettiği bu çoğulcu yazın dili içerisinde ekoeleştirel söyleme de yer verir. Türkiye’de ekoeleştiri çalışmalarının öncü isimlerinden olan Serpil Oppermann ekoeleştiriye şöyle tanımlar:

Açık olarak ifade etmek gerekirse, ekoeleştiri insanın tüm canlıların aleyhine geliştirdiği davranış ve düşünce kalıplarını yıkmaya çalışmaktadır, zira ekoeleştiri doğaya içsel değer atfederek , doğanın tüm unsurlarını bir bütün olarak görmekte ve tüm canlıların yaşam hakkına saygıyla yaklaşılması gerektiğini savunmaktadır (Oppermann, 2012: 15).

Bilge Karasu’nun da benzer bir yerden yaklaştığı ve “tüm canlıların yaşam hakkına saygıyla yaklaşılması” noktasında hassas olduğu söylenebilir. Bu bağlamda, ekoeleştirel söylemin genel çerçevesiyle birlikte, insanın merkezi unsur olmaktan çıkması ve diğer canlılarla bütünleşik bir “özne” anlayışına işaret edilmesi meselesine edebiyat alanından nasıl bir bakış açısı sunulduğu önemlidir. Bu anlamda Bilge Karasu’nun söylem evreni genel olarak ekoeleştirel söyleme yakındır. Bu çalışma özelinde ele alınacak olan *Narla İncire Gazel’de* de bu söylemin desteklendiği görülür. Özellikle eserde yer alan “Hayvanlar Kitapçığı” bölümü ekoeleştirel söylem açısından son derece zengindir. Hayvanlar Kitapçığı’nın başladığı bölümde kedi, köpek, kentenkele gibi birçok hayvandan söz edilir. Bu bölümde, yazarın onlara nasıl yaklaştığı açıkça takip edilebildiği gibi, yazarın söylemini bu bakış açısına göre nasıl inşa ettiği belirlenebilir. Eserin başından itibaren insan-merkezciliğin ne denli ön planda olduğuna işaret edilir. Ateş isimli köpeğin vurulmasının anlatıldığı bölümden evvel insan yaşamının öncelenmesini eleştiren bir epigraf kullanılarak bu duruma dikkat çekilir: “‘İnsan dirimi her şeyden önemli sayılacaktır”

diyenlerin ninnisine tam da alışıyorduk!” (Karasu, 2016: 16) Burada önemli bir ikiliğin ortaya çıktığı görülmektedir: insan ve insan olmayan. Buradaki vurgu, bizi, ekoeleştirici çalışmalarının belki de temel söylemleri sayılabilecek Frankfurt Okulu’na ait düşüncelere götürür. Aydınlanmanın büyük bir insan-merkezli anlatı yaratmasının ardından bu anlatının ortaya koyduğu eksikliklerin görülmesiyle akıl-doğa tartışmaları gün yüzüne çıkmıştır. Frankfurt Okulu’nun önemli isimlerinden olan Max Horkheimer, bu durumu akıl-doğa özdeşleştirilmesi olarak görür ve bunun yanlış bir bakış açısı olduğunu belirtir: “İnsanlık, doğa ile akıllı özdeşleştirme gibi bir mantık sapmasına düşmeden, barıştırmaya çalışmalıdır ikisini (Horkheimer, 1998: 356).” Ancak bu yaklaşımla dengeli, adil bir yaşam sistemi kurulabilecek ve insan, üstün bir tür olma durumundan uzaklaşacaktır.

Bu yaklaşım üzerinden insana ait bir kavram olan akıl ve doğa bütünlüğünün her ikisinin de özellikleri gözetilerek sağlanması gerektiği ortaya çıkmaktadır. Zira, Aydınlanma dönemine hâkim olan doğayı tahakküm altına almaya çalışan akıl dünyayı tüm insani duygulardan arındırarak kavranabilir ve hesaplanabilir bir şey olarak algılıyordu:

Biçimsel mantık büyük bir birleştirme okuluydu. Aydınlanmalara dünyanın hesaplanabilirliğine ilişkin hazır bir şema sunuyordu. Platon'un son yazılarında görülen idealar ile sayılar söylenceleştirilerek eşitlenmesi her türden söylenceden arındırma özlemini dile getirir: Sayı Aydınlanmanın kanonu olmuştur. Aynı eşitlemeler burjuva adaleti ve meta değiş tokuşuna da hükmeder (Adorno, Horkheimer, 2014: 24).

Mantığın ve aklın bu denli egemen olduğu bir dünyada elbette mitik anlatılara, söylencelere yahut insan yaşamını besleyen diğer akıl dışı unsurlara yer verilmez. Oysa insan her ne kadar aklıyla diğer canlılardan üstün olsa da yaşam denen bütünlüğün yalnızca bir parçasını/yönünü yansıtır. Eserde de, kertenkelelerin hareketlerinin betimlendiği bölümde insanın esasen evrenin küçük bir parçası olduğuna işaret edilir: “Dünyanın eski, çok eski bir çağının bugün bizlerle birlikte yaşamakta olduğunu anımsatırlar bize. İçimizde, dünyanın çok eski bir çağını taşıdığımızı da, insanca edindiğimiz bilgilerden çıkarılabilecek bir başka bilgi. Farkında mıyız?” (Karasu, 2016: 19). Bu ifadelerle yazar, edebi metnin içerisinden bir farkındalık söylemi ortaya koymak ister ve “farkında mıyız?” sorusuyla kurgusal metni gerçek yaşama taşıyan bir tavır sergileyerek bir tür sorgulama yöntemi sunar.

Anlatıcının ortaya koyduğu bu farkındalık edebiyat içerisinden bir göz olarak değerli olsa da esasen tüm insanlığın bakış açısına yönelik bir eleştiri olması bakımından daha ciddi bir eleştiri olarak düşünülebilir. Rönesans döneminde yaşayan sanatçı Leonardo da Vinci’nin Vitruvius Adamı isimli eserinin temsil ettiği “Aydınlanma insanı” tam da bu insan-merkezçiliği besler niteliktedir. Burada temsil edilen insan, eril, güçlü, akıllı, sağlıklı ve orantısız vücuduyla mükemmel bir yapıdadır. Bu temsil, uzun süre olumlansa da zaman içerisinde “insan” kavramının dışarıda bıraktıkları nedeniyle eleştirilecektir. Zira bu temsilde, kadınlar, hayvanlar, ekosistemde bulunan diğer canlılar, güçsüzler, akıl sağlığı yerinde olmayanlar, bedensel engelliler vb. gibi bu tanımın dışında kalan tüm kesimler mükemmel “insan” değildir ve bir şekilde görmezden gelinmeye mahkumdur. “İnsan” kavramının kendi türü içinde ötekileştirdiklerinin yanı sıra türsel farklılıklar nedeniyle ötekileştirilenlerin başında hayvanlar gelmektedir. Bu noktada Richard Ryder’in 1970 yılında ortaya koyduğu “türçülük” kavramı önem arz eder. Ryder’a göre, türçülük genellikle, insanın diğer hayvanlara karşı kendini üstün görmesi ve yalnızca türsel farklılık nedeniyle onlara ayrımcılık yapmasından kaynaklanır. Ryder, bu durumun ırkçılık ve cinsiyetçilik ile benzer bir mantıksız önyargıdan kaynaklandığını belirtir (Bkz. Ryder, 2012: 1). Karasu da 1994 yılında kaleme aldığı bu eseriyle adeta Ryder’in ortaya koyduğu bu ayrımcılığın farkında

olduğuna işaret eder. Yazar, bu ayrımcılığı çeşitli boyutlarda ele alarak yaşam içerisinde hayvanların düştüğü ikincil durumları örnekler. Bu bağlamda eserde hayvanlar üzerinde özellikle durulurken anlatıcının üçüncü bölümün başında kullandığı ifadelerde hayvanların üretim odaklı dünya düzenindeki yerlerine işaret edilir: “Buna karşılık Hayvan, Üretim adlı yeni tanrının kulluğuna koşulmadıkça, canına kolaylıkla kıyılıveren, zararlı bir ortak, ya da ancak katlanılır bir belâ olup çıkıveriyor (Karasu, 2016: 20).” Bu ifadeler, Braidotti’nin işaret ettiği gibi, hayvanların endüstriyel kullanım amacıyla kullanılan birer nesneye dönüştürülmesi ve kendilerinden en üst düzeyde fayda sağlanmasına odaklanan bakış açısını destekler. Anlatıcı da bu düzenin farkındadır ve düzenin ve düzeni besleyen tüm dilsel sistemlerin dönüştürülmesi gerektiğine dikkat çeker. Zira sistem, yalnızca onu kuran ekonomik ilişkiler üzerinden var olmaz, aynı zamanda onu destekleyen imge, imaj ve söylem evreni üzerinden beslenir. Bu yapının bütüncül olarak değiştirilebilmesi adına ise öncelikle dil ve söylem düzeyinde bir farkındalık yaratılması gerekmektedir.

Hayvanlara yönelik bu genel bakış açısını insanın bireysel olarak takındığı tavra çeviren anlatıcı, insanların bireysel olarak da hayvanlara yeteri kadar sahip çıkmadığı görüşündedir:

“Eğitsel” hayvanlarımız çocuk kitaplarında kala, aylar, tavşanlar, köpekler evlerin birer köşesinde tozlana ya da güvelere yem oladursun, onları kucaklarında sıkı sıkı uyumuş olanlar şimdi arabalarının önüne çıkan sevilmişleri çiğnememekle yetinmeği iş sayıyorlar. (Arabalarımıza binip nerelere yetişiyoruz? Yazgımızdaki hangi ölüme, ölümlerden hangisine?) (Karasu, 2016: 23).

Dolayısıyla, bir şekilde yaşama hâkim olan bakış açısı insanların davranışlarına ve oradan da söylemlerine yansımaktadır. Bu durum, eylemin söylemi belirlemesi olarak düşünülebilir; fakat, bu hareket üzerinde yeteri kadar düşünülmeyeceği göz önünde bulundurulduğunda bilinçsiz bir tavır olduğu düşünülebilir. İnsanlar, kendi “özne”liklerinin yaratmış olduğu konfor alanında yaşamlarını sürdürürken ötekinin durumunu düşünmemektedir. Oysa anlatıcı, tersten bir yaklaşım geliştirerek söylemine yansıttığı bu ekoeleştirel tavırla birlikte yeni bir eylem biçiminin kurgulanabileceğine işaret ederek adil bir yaşam düzeni kurulmasından yana olduğunu sezdirir.

Ender Keskin de Doğan Yaşat editörlüğünde hazırlanan *Bilge Karasu’yu Okumak* adlı eserde “Hayvan ve İnsan, Ses ve Söz Arasında” başlıklı yazısında Karasu’nun metinlerinde yer alan hayvanlardan söz ettiği görülmüştür. Keskin’in dikkati “konuşan hayvan olarak insan” ve sadece “sese sahip olan olarak hayvan” arasındaki ilişkiye odaklanır. Bu bağlamda da dikkat çekilen nokta insan-merkezci bakış açısı ve onun neden olduğu sonuçlardır. (Yaşat, 2013: 72-77).

“*Hayvanlar Kitabı*” bölümünde yazar, köpek Ateş’ten, kedi Güdük’ten, kaplumbağalardan, kertenkelelerden, sakangurdan bahsederek hayvan dünyasına insan bakış açısı üzerinden yaklaşmaya çalışır. Anlatıcı kendi konumundan bağımsız olarak bu canlıların içinde bulundukları durumları sezmek ister ve esasen onlara da saygı duyulması gerektiği düşüncesindedir. Bu düşüncesini dile getirirken de ekoeleştirelinin merkezi unsuru olan “yaşam ortaklığı” düşüncesinden hareket eder: “Hayvanlara, yeniden, saygı duyulamaz mı? Hayvanların, bitkilerin, kendi dirim ortakları olduklarını anımsayamaz mı insanlar? İçten duygular, güzel düşüncelerle, kurbanların sayısını azaltmak yetmez” (Karasu, 2016: 29). Böylelikle, esasen hayvanlar özelinde her bir canlının yaşam hakkına dikkat çekilir ve dengeli bir yaşam sisteminin kurulması gerektiği düşüncesi öne çıkarılır. Bu makalenin başlığında yer alan “söylem eylemi belirler mi?” sorusu da bu yaklaşım üzerinden anlam kazanır. Yazar, tüm canlı varlık sisteminin belirli bir dengede yaşaması gerektiğini belirtirken bu sözlerin söyleme ait birer parça olarak yaşam gerçekliğini yeniden inşa etme noktasında harekete geçirici bir yanı olduğuna işaret eder.

Anlatıcının dikkat çektiği bir diğer nokta ise bir zamanlar insanların hayvanlarla ve ekosistemde bulunan diğer canlılarla ortak bir yaşam anlayışına sahip olmalarına rağmen, bu anlayışın bugün değişmiş olmasıdır: “İnsanın bir zamanlar farkında olduğu bir dirim dengesi ortaklığının yerini, sömürücülüğün, ya da, daha kötüsü, aldırırsızlığın da ötesinde bir bakar körlüğün almış olmasını ürkünç buluyorum” (Karasu, 2016: 31). Böylelikle anlatıcı, bilinmeyen bir gerçeği ortaya çıkarmak yerine, öğrenilip unutulmuş bir yaşam pratiğine yönelik hatırlatmada bulunur. İnsanın içine düştüğü bu unutma halinin temel nedeni ise Braidotti ve diğerlerinin belirttiği gibi kapitalist yaşam düzeninin yaşamın tüm alanlarını öğüten bir sistem yaratmış olmasıdır. Esasen insan yaşamının, emeğinin kendisi de bu sistem içerisinde yok edilen, görmezden gelinen bir unsur hâline dönüştürülmektedir. Bu durum, en baştan insan-insan olmayan olarak ortaya çıkan ikiliğin giderek daralan bir alana yönelmesine neden olur ve patron-işçi, efendi-köle olarak belirlenebilecek ikiliklere evrildiği söylenebilir.

Bu noktada elbette kapitalist yaşam düzeninin, akılsallığın ve bilimsel, teknolojik düşünce sisteminin etkisi yadsınamaz. Bu yeni sistemde insan daha da kutsallaştırılmış ve doğayla arasındaki mesafe açılmıştır. Anlatıcı kendi kurgusundan uzaklaşmamak adına doğa-kültür, doğa-insan dengesini gözetmeye dayalı bir bakış açısı sunarak daha gerçekçi örnekler üzerinden hareket eder ve hayvan yaşamının değersizliğine kaplumbağa örneğini verir:

Bir zamanlar ölümsüzlüğün, sonsuzluğun simgesiymiş kaplumbağa. Sonsuza dek yaşayacak yazıtlar bırakmak istediğiniz zaman koca taş kaplumbağalar yontturur, taş sırtlarına kazıtmış yazıları. Az ötede üç yüz yaşında bir kaplumbağa, ikiye bölünmüş...

Sinekler ışığın muştusu gibi; güneşin değdiği yere konup konup kalkıyorlar. Güneş, leşe de diriye de ayırım gözetmeden değer.

Ölmek bilmez taşlar arasında bunca ürkek, bunca yeperek dirim...

Hayvanlar burada da mı insanların sevgisizliğini öğrenmeye başlıyor? (Karasu, 2016: 36, 37).

“Üç Tanımlık Ara Söz” bölümünde anlatıcı insana yönelir ve üç tanımdan söz eder: özgürlük, küskünlük ve sevi. Bu kavramlar üzerinden de insanın varoluşunu nasıl anlamlandırmaya çalıştığına değinir. Bu konular ele alınırken de insanın doğa içerisinde değişen konumuna işaret edilir. Son bölüm olan “İnsanlar Kitabı”nda ise bir kez daha hayvan meselesine dönülür ve yine insan-merkezci bakış açısı eleştirilir:

Bir akşam önceki yayın gelsin gözümüzün önüne: Belediye Başkanı, bu işle görevlendirdiği adamı, açıklıyorlar: Kediler çok üremiş, şikâyet artmış; ortalıkta gezen kediler, hiç canları yakılmadan öldürülüyor. Başkanla adamı övünüyor. Hizmet etmiş oluyorlar halka. İnsanları rahatsız eden bir belâdan kurtarıyorlar şehri. Kılıkları, sanları, sağlıkları etkileyici, ağırbaşlı kişiler işledikleri toplu cinayetle övünürken bir başka imge beliriveriyor buzlu camda” (Karasu, 2016: 65).

Görüldüğü üzere, *Narla İncire Gazel* eserinde özellikle “Hayvanlar Kitabı” bölümünde ekoeleştirel bakış açısı üzerinden üretilen bir söylem geliştirilmiştir. Bu söylem küresel sorunlara değinmeden kurgusal düzlemde doğa-insan, insan-hayvan ilişkileri üzerinden gerçekçi bir yaklaşımı benimsemiştir. “İnsanlar Kitabı” bölümünde de bu söylem örtük olarak desteklenir ve insan-hayvan, insan-doğa ilişkisinin açmazları ön plana çıkarılır.

Bilge Karasu yazar olarak da *Narla İncire Gazel* kitabına verdiği önemi açıkça dile getirir ve uzun ve karmaşık bir yazım süreci olduğunu belirtir. Bu sürecin sonunda kurguladığı eserinde de klasik bütünlük anlayışının olmadığına dikkat çeker ve bunu şöyle ifade eder: “ ‘Bütünlük’ denegelmış şeyin bu kitapta başka ölçütlerle kurulabilmesini istiyorum. Becerebilirim ne mutlu bana! Beceremezsem de ‘ne gam (herkes için!) diyorum’ ” (Aker, 2020: 199). Bu ifadelerle de üç ana bölümden oluşan bu eserde birçok farklı anlamın bulunabilmesine ve metinler arasında çeşitli şekillerde ilişki kurulabilmesine imkân tanıdığına işaret edilir. Dolayısıyla *Narla İncire Gazel*

birçok farklı okumaya ve anlamlandırma biçimine açıktır. Bu yönüyle Karasu yazınında önemli bir yeri olduğu da söylenmelidir. Ayrıca, yazarın burada anlam bütünlüğünün farklı şekillerde kurulabilmesine yönelik niyeti, kendi bakış açısının çoğulluğuyla ilgili olduğu kadar, insanlık tarihine yönelik bütüncül bakış açısıyla da ilişkilendirilebilir. İnsanlık tarihini oluşturan birçok unsur, Karasu yazınında yazarın seçimleri üzerinden yer bulur ve kendi anlamını oluşturur. Bu nedenle, kimi zaman okur açısından anlatının takibi zorlaşabilir ve bağlam kurmakta zorluk yaşanabilir.

Sonuç

Bilge Karasu yazını, birçok açıdan hayvanlarla ve hayvan dünyasıyla bağlantılıdır. Bu durum kimi eserde daha açık bir biçimde görülürken kimilerinde ise daha yüzeyseldir. Fakat bu çalışmada ele alınan *Narla İncire Gazel* adlı eserin, ekoeleştirel söylem bakımından son derece zengin olduğu görülmüştür. Anlatıcının hem kurgu içerisinde hem de kurguda bir üst anlatı olarak yer verdiği bölüm başındaki epigraflarla iki farklı düzlem üzerinden ekoeleştirel söylemi vurguladığı tespit edilmiştir. Anlatıcının, kurguda yer verdiği ifadelerle birlikte her bölümün başında ifade ettiği düşünceleriyle ekoeleştirel söylemin insan eylemlerini dönüştürebilme kabiliyetine dikkat çektiği belirlenmiştir. Bu ifadelerde insanın esasen doğanın ve içinde yaşadığı ekosistemin bir parçası olduğuna ve bir zamanlar doğayla daha bütüncül bir yaşam anlayışına sahip olduğuna dikkat çekildiği görülmüştür. Böylelikle anlatıcı, bir çeşit hatırlatma yaparak insanın doğanın içinde, onunla birlikte var olan bir canlı olduğuna dikkat çekmiştir. Dolayısıyla ekoeleştirel söylemin temellerini oluşturan insan ve insan olmayan ayrımının sona erdirilmesi fikrinin desteklendiği belirlenmiştir. Eserin başında, narla dişili, incirle erili özdeşleştirerek doğaya ait bu iki unsur üzerinden konuya giriş yapılması ve her ikisini de övmek isterim diyerek farklı bir bakış açısı yansıtması son derece dikkat çekicidir. Burada da insan ve insan olmayan ayrımının bir diğer ayağı olan erkek ve erkek olmayan ayrımına işaret edildiği düşünülmektedir. Zira bu diyalektik yaklaşım tekil, güçlü bir erkek insan portresi ortaya koyarak bunun dışında kalan tüm unsurları ötekileştirmiştir.

Ekoeleştirel ve posthümanist söylemlerin temel eleştirilerinin yöneldiği alanlardan biri de insanın kendi çevresine ve doğaya yabancılaşmış olmasıdır. Yazarın, özellikle *Hayvanlar Kitapçığı* bölümünde, her bir hayvana onun bakış açısı üzerinden yaklaşmaya ve insan olarak onları anlamaya çalıştığı tespit edilmiştir. Bu haliyle söylemin, insanlar ve kitleler üzerinde dönüştürücü bir güce sahip olduğundan eylemleri belirleme noktasında önemli bir rolü olduğu görülmüş ve kurgusal düzlemde de olsa doğa-insan bütünlüğüne dair böylesi bir anlatının insanın yaşam biçimini değiştirebilmesi bağlamında etkili olabileceği değerlendirilmiştir. Edebî metin her ne kadar kurgusal düzlemde kendi gerçekliği içinde değerlendirilse de okurun yaşamına, düşüncelerine, davranış biçimlerine bir ölçüde etki edebilir ve bunları dönüştürebilme kabiliyetini daima bünyesinde taşır. Bu nedenle *Narla İncire Gazel*’in söylem evreninin, gerçekliği dönüştürebilme ve insan-doğa ilişkisini yeniden düzenleyebilme gücünü elinde tuttuğunu söylemek mümkündür.

Kaynakça

- Adorno, T., Horkheimer M. (2014). *Aydınlanmanın Diyalektiği*, Çev. Nihat Ülner - Elif Öztarhan Karadagan, Kabalcı Yayıncılık.
- Ağın, B. (2020). *Posthümanizm, Kavram, Kuram, Bilim-Kurgu*, Siyasal Kitabevi.
- Aker, H. (2020). *Halûk’a Mektuplar*, Metis Yayınları.
- Braidotti, R. (2021). *İnsan Sonrası*, Çev. Öznur Karakaş, Kolektif Kitap.
- Ender Keskin, “Hayvan ve İnsan, Ses ve Söz Arasında”, Bilge Karasu’yu Okumak, Haz. Doğan Yaşat, Metis Yayınları, 2013.

- Glotfelty, C. Fromm H. (1996). *The Ecocriticism Reader*, The University of Georgia Press.
- Haraway, D. (2006). *Siborg Manifestosu*, ev. Osman Akınhay, Agora Kitaplığı.
- Horkheimer, M. (1998). *Akıl Tutulması*, ev. Orhan Koçak, Metis Yayınları.
- Karasu, B. (2016). *Narla İncire Gazel*, Metis Yayınları.
- Karasu, B. (2022). Öteki Metinler (Haz. Füsun Akatlı), Metis Yayınları.
- Oppermann, S. (2012). *Ekoeleştiri, evre ve Edebiyat*, Phoenix Yayınevi.
- Richard Ryder “Speciesism and Painism: Some Further Thoughts”, 2012.
https://www.researchgate.net/publication/367595338_Speciesism_and_Painism_Some_Further_Thoughts
Eriřim tarihi: 22/12/2024.